

Volume 8, Issue 6, June 2021, p. 125-138

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.3012>

Article History:

Received

28/05/2020

Received in revised form

23/05/2021

Available online

28/06/2021

**FROM REALITY TO FICTION:
HÜSEYİN RACİ EFENDİ'S BEDRİKA¹**

**GERÇEKLIK TEN KURMACAYA:
HÜSEYİN RACİ EFENDİ'NİN BEDRİKA'SI**

**Mesut Algül²
Bahir Selçuk³**

Abstract

Hüseyin Raci Efendi lived in the second half of the 19th century and worked as a teacher and mufti for many years in Eski Zağra, which is located within the borders of today's Bulgaria. The author, who includes historical and real events in most of his works, is mostly known for his work named Tarihçe-i Vak'a-i Zağra. In this study, Hüseyin Raci Efendi's work called Bedrika, which was written in verse in 1894 and is about the conversion adventure of a Bulgarian girl, was tried to be evaluated in the context of reality and fiction. In this direction, firstly, the issues related to the reality of the outside world and literary reality were mentioned, the plot of Bedrika was briefly revealed and the documents that were found in the Presidency Ottoman State Archives and that proved the reality of the conversion event narrated in the work were conveyed. Afterwards, the archive documents obtained and Bedrika's plot were compared and the work was compared in the context of historical reality and literary reality. At the same time, prominent fictional structures in Bedrika were identified and tried to be conveyed.

Key Words: Hüseyin Raci Efendi, Bedrika, Reality, Fiction.

Özet

Hüseyin Raci Efendi, 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış ve günümüz Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Eski Zağra'da uzun yıllar boyunca muallimlik ve müftülük görevlerinde bulunmuştur. Eserlerinin büyük bir kısmında tarihî ve gerçek olaylara yer veren müellif daha çok Tarihçe-i Vak'a-i Zağra isimli eseriyle tanınmıştır. Çalışmada Hüseyin Raci Efendi'nin 1894 yılında manzum olarak kaleme aldığı ve Bulgar bir kızın ihtida serüveninin aktarıldığı Bedrika isimli eseri gerçeklik ve kurgu bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda ilk önce dış dünya gerçekliği ve edebî gerçeklikle ilgili hususlara değinilmiş, Bedrika'nın olay örgüsü kısaca ortaya konmuş ve

¹ Bu makale Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı bünyesinde hazırlanmakta olan 19. Yüzyılda Bir Bulgar Kızın İhtida Hikâyesi: Hüseyin Râci Efendi ve Bedrika Adlı Mesnevisi başlıklı Doktora Tezinden türetilerek hazırlanmıştır.

² Öğr. Gör., Hakkari Üniversitesi, Türk Dili Bölüm Başkanlığı, 47mstalg@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/000-0002-3320-5067>.

³ Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bahirselcuk@gmail.com, ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-9915-3100>.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Devlet Arşivleri'nde tespit edilen ve eserde aktarılan ihtida olayının gerçekliğini ispatlayan belgeler aktarılmıştır. Daha sonra elde edilen arşiv belgeleri ve Bedrika'nın olay örgüsü mukayese edilerek eser tarihi gerçeklik ve edebî gerçeklik bağlamında mukayese edilmiştir. Aynı zamanda Bedrika'da göze çarpan belirgin kurgusal yapılar tespit edilerek aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Hüseyin Raci Efendi, Bedrika, Gerçeklik, Kurgu.

GİRİŞ

Hüseyin Raci Efendi, 1831-1836 yılları arasında günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Şumnu ile Karınabad arasında yer alması kuvvetle muhtemel bir köyde dünyaya gelmiştir.⁴ İstanbul'da tahsilini tamamladıktan sonra ilk olarak Prizrin daha sonra da Zağra Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evveli olarak göreve başlamıştır. Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)'nin başlamasıyla birlikte İstanbul'a gitmek zorunda kalan Hüseyin Raci Efendi, yaklaşık 4 yıl süren İstanbul hayatından sonra Şarkî Rumeli Vilayeti'nde Zağra-ı Atik ahalisinin talebi üzerine tekrar Zağra'ya dönmüştür. Burada hem Muallim-i Evvelik hem de Müftülük görevlerini bir arada yürütmüştür. Yaklaşık 18 sene boyunca bu görevlerini sürdüren Hüseyin Raci Efendi mahalli Bulgar idaresinin baskıları ve geçim sıkıntısı nedeniyle 1899 yılında Meclis-i Kebir-i Maarif azalığı göreviyle İstanbul'a bir daha dönmek üzere gitmiştir.⁵ Hüseyin Raci Efendi, yaklaşık 2 yıllık bir süre zarfında Meclis-i Kebir-i Maarif azalığı dâhil olmak üzere toplamda 43 sene 5 aylık memuriyet görevini sürdürdükten sonra 3 Nisan 1317 (16 Nisan 1901) tarihinde vefat etmiştir.⁶

Hüseyin Raci Efendi'nin *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*, *Telhîsü'l-İnşâ* isimlerinde mensur; *Eser-i Aşk*, *Hicret-nâme*, *Bedrika*, *İlzâm-ı 'Avâm*, *İlcâm-ı Hısâm*, *Divânçe* isimlerinde manzum eserleri vardır.

Elimizde bulunan eserleri doğrultusunda Hüseyin Raci Efendi'nin sanat anlayışı ile ilgili belki de en önemli husus eserlerinin gerçek hikâyelere ve tarihî olaylara dayanmasıdır. Belagat üzerine yazmış olduğu *Telhîsü'l-İnşâ* eserini bir tarafa bırakacak olursak Hüseyin Raci Efendi'nin elde ettiğimiz tüm eserlerinde gerçek hayattan izlerle karşılaşmaktayız. *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*'da 93 Harbi esnasında müellifin şahit olduğu olaylar (Düzdağ, 2015: 19), *Hicretnâme*'de göç ve göç sırasında yolda çekilen sıkıntılar (Uzun, 1999: 11), *İlcâm-ı Hısâm* ve *İlzâm-ı 'Avâm*'da Hüseyin Raci Efendi'nin Eski Zağra Müftülüğü sırasında yöneticisi olduğu vakıflar hakkındaki yolsuzluk iddiaları ve bunlara verdiği cevaplar (Selçuk ve Algül, 2015: 168-196) yer almaktadır.

Hüseyin Raci Efendi çalışmamıza konu olan *Bedrika*'da da yukarıda zikredilen eserlerinde olduğu gibi ilerleyen bölümlerde anlatacağımız gerçek bir hikâyeye yer vermiştir. Sözlükte yol gösteren, kılavuz, delil (Devellioğlu, 2012: 88) anlamlarıyla karşımıza çıkan *Bedrika* 19. yüzyılın sonlarına doğru mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Eser, edebiyatımızda kısa ve kıvrak olmasından dolayı birçok mesnevide kullanılan (İpekten, 2014: 200) aruzun *mef'ûlü/mefâ'îlün/fe'ûlün* vezniyle yazılmıştır. *Bedrika*'nın Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hz Nasuhi Dergâhı 238 numaralı koleksiyonda ve Hüseyin Raci Efendi'nin torunu Prof. Dr. Yüksel İnel'de olmak üzere iki nüshası tarafımızdan tespit edilebilmiştir. Her iki nüsha da rik'a hattıyla yazılmış müellif nüshasıdır. Her iki nüshanın yazılış tarihleri 1311 olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserin beyit sayısı Süleymaniye Nüshasında 735 iken Prof. Dr. Yüksel İnel nüshasında 733 beyittir.

1894 yılında kaleme alındığını tespit ettiğimiz *Bedrika*'da Bulgar bir kızın ihtida serüveni yer almaktadır. Eser üzerine yapmış olduğumuz uzun araştırmalar neticesinde Osmanlı Devlet Arşivlerinde *Bedrika*'da anlatılan ihtida serüveninin gerçek bir olay olduğunu

⁴ (COA). ŞD. 1002/56., (COA). NFS.d. 00437/3.

⁵ (COA). İ.İLM. 4/14.

⁶ (COA). ŞD. 1002/56.

bizlere gösteren birtakım belgelere ulaşılmıştır. Çalışmamızda, elde ettiğimiz arşiv belgeleri ile *Bedrika*'da aktarılan olaylar gerçeklik ve kurgu bağlamında değerlendirilecektir. Ayrıca *Bedrika*'da göze çarpan belirgin kurgusal yapılar da incelenmeye çalışılacaktır.

Bedrika'nın Olay Örgüsü

Penka Bulgaristan'ın Kızanlık şehrine bağlı İsiva köyünde yaşayan bir Bulgar kızdır. Babasının ismi Dimo, annesinin ismi Marya'dır. Penka'nın Savne isminde bir erkek kardeşi ve Minka isminde bir kız kardeşi vardır. Penka Hristiyan bir ailede büyümesine rağmen daha küçük yaşlarda İslam inancına ilgi duymaya başlamış ve buluş çağına vardığında da bu inancı kabullenmiştir.

Aradan geçen zaman içerisinde bulunduğu yerde inancını rahatça yaşayamayacağını fark eden Penka Hasan isminde Müslüman bir genci kendisini İstanbul'a kaçırmayı ve nikâhına alması için ikna eder. Daha sonra bu meseleyle ilgili bazı Müslümanlara danışılır ve Hasköylü Unvan isminde bir arabacı kendilerini sınırdan geçirmesi için kiralanır. Ayrıca genç bir kızın yabancı erkeklerle yolculuğu dinen uygun olmaz düşüncesiyle Penka ve Hasan'ın nikâh akdi yapılarak sonradan evlendirilmelerine karar verilir. Böylelikle resmî olarak Müslümanlığını ilan eden Penka, Zehra ismini alır.

1310 yılının Zilhicce ayının başlarında (1893 yılının Mayıs ayının sonları) Zehra, Hasan ve Ulvan gece vakti köyden çıkarak yola koyulurlar. Yolda sürekli oyalanan Ulvan onları yatsı vakti Hasköy'e ulaştırır. Daha sonra erkenden hududu geçirmeye söz veren Ulvan sabah olunca kuşluk vaktine kadar ortalıktan kaybolur. Ardından Zehra ve Hasan'dan onları hükümete teslim etme tehdidiyle daha fazla para isteyen Ulvan yaşlı bir kadını kendilerine refakatçi bırakarak önden yola koyulmalarını söyler. Yarım saat kadar gittikten sonra bunlar Bulgarlar tarafından takip edildiklerini öğrenirler. Hasan, durumun ne olduğunu anlamak için Hasköy'e dönüp Ulvan'ı bulmaya çalıştığı sırada askerler tarafından yakalanır. Hasan'ın yakalanmasından endişe eden Zehra ve yaşlı kadın da tekrar şehre doğru dönerken uzaktan Hasan'ın askerler tarafından darp edildiğini görünce ardından da yakalanırlar.

Askerler tarafından yakalanan Penka Çavuş tarafından tehditvari bir sorgulamaya çekilir. Fakat Penka kendisinden ümidi kesmelerini, artık Müslüman olduğunu ve kendi rızasıyla Hasan'la birlikte kaçtığını Çavuş'a söyler. Bu sözler üzerine hayrette kalan Çavuş askerlere kızın Müslüman elbiselerini çıkarıp yerine Bulgar elbiselerini giydirip eşyalarına el koymalarını emreder. Bu sırada Ulvan da gizlice kızın bazı mallarını çalmaya çalışmaktadır. Askerler bunu görünce, çaldığı malları elinden alıp onu kırbaçlarlar. Daha sonra askerler tarafından tutuklanan Penka ve Hasan Kızanlık'a götürülür.

Olaylar bu şekilde cereyan ederken zabıtalara da gece vakti köye baskın yapmış muhtar ve imam dâhil pek çok kişiyi tutuklamışlardır. Jandarma, Pristov (Zabtiye Yüzbaşısı), Naçarnik (Kaymakam) ve Müstantık (Sorgu Hâkimi) ile tahkikat yapılır. Onlar bu hadiseyi sadece bir kız kaçırma hadisesi gibi gösterip olayı örtbas etmeye çalışırlar. Resmî olarak da bu şekilde beyanda bulunurlar. Yeni Müslüman olan Penka ise bu duruma karşı çıkarak tüm yükümlülüğü üzerine alıp olayın aslını beyan eder. Müstantık'ın olayı olduğu gibi kaydetmesi Müslümanları himaye olarak yorumlanır ve bunun sonucunda yeni bir soruşturma açılır. Merkezî İstanbul hükümeti mahalli Bulgar idaresinden olayın aslı ile ilgili tahkikat isteyince Naçarnik, olayın aslını gizler ve olayın ihtida ile bir alakasının olmadığını, bir kız kaçırılma hadisesi olduğunu beyan eder. Bunun üzerine tahkikat sona erene kadar Penka'nın bir manastırda kalmasına karar verilir.

Penka bir aylık süre zarfında manastırda sıkıntılı bir şekilde kaldıktan sonra anne ve babasını kendisini köye götürmeleri için ikna etmeyi başarır. Bulgar kadınları ve Penka'nın akrabaları yanına gelip sürekli kendisini kınamaya başlarlar. Bu arada tam bir Müslüman gibi yaşayan Penka'nın davranışlarını gören annesi ondan ümidini kesmeye başlar. Daha sonra onun Müslümanlardan alakasının kesilmesi için ninesinin köyüne götürme teklifini ise Penka şiddetle reddeder. Babası ve erkek kardeşinin ılımlı annesi ve kız kardeşinin şiddetli tavırlarıyla uzun bir süre geçtikten sonra bir kış günü evde Savne'nin düğün planlarıyla ilgili mevzu açılır. Bu arada Dimo kızı Penka'ya kendisini de

birisiyle evlendirmeyi teklif ederek bazı imalı serzenişlerde bulunur. Bu sözlere sinirlenen Penka babasına şiddetli sözlerle karşılık vererek Müslümanlığını ikrar eder. Bu durumu kabullenemeyen Dimo ocaktan bir kor alarak kızının üstüne yürür. Bunun üzerine bir an pişmanlık yaşayan Penka yalınayak hızlıca evden dışarıya kaçar ve evin arkasında bir yere saklanır.

Gece yarısına kadar Penka'yı arayan ev halkı hava çok soğuk olduğu için kızın dayanamayıp tekrar eve döneceğini umarak arama işine son verirler. Fakat mucize eseri çok yakınında kendisini arayıp bulamayan ve ev halkından kurtulmayı başaran Penka'nın yardımına Müslüman bir kadın komşusu yetişir. Bu komşu o gece evinde sakladıktan sonra Penka'yı Rüstem adında bir adama emanet eder. Dimo'nun Penka'yı araması için askerlere başvurduğunu öğrenen Rüstem, kızın köyde tutulamayacağını anlayarak onu geçici olarak kimsenin bakmayı akıl edemeyeceğini düşündüğü köyün hemen dışındaki ormanda saklar.

Arama işi tamamlandıktan sonra Rüstem, Penka'yı şüphe çekmemek ve fark edilmemek için bir aylık süre boyunca muhtelif köylere saklar. Nihayet bir gece vakti Rüstem'le Penka kıyafetlerini değiştirerek gizli bir şekilde son olarak buldukları köyden İstanbul'a doğru yola koyulurlar. Penka ile Rüstem arabanın üstünde katarın süratiyle giderken dost ve düşman kimse onları fark etmez. Bu şekilde köy ve kasabaları güvenli bir şekilde geçerler.

İstanbul'a ulaşmayı başaran Penka Sadrazamın fermanıyla bir dairede misafir edilir. Kız burada mutlu bir şekilde hayatına devam etse de yol arkadaşını hatırlayıp dertlenmektedir. Çünkü Hasan önceki firar hadisesinden dolayı köyünde çaresiz kalmıştır. Günlerce hapsedildikten sonra kefaletle serbest bırakılan Hasan, bir müddet nişanlısından ayrı kalmanın üzüntüsü içerisinde yaşamaya devam eder. Nihayetinde Merkezî Hükümet onun için istenen kefaleti kaldırır ve böylece o da on üç aylık bir ayrılıktan sonra sevdiğinin yanına vararak birlikte mutlu bir hayat sürdürürler.

Bedrika'nın Gerçeklik ve Kurgu Bağlamında Değerlendirilmesi

Edebî gerçeklikle dış dünya gerçekliği birbirinden ayırt edilmesi gereken iki ayrı unsur olarak değerlendirilmelidir. Çünkü araştırma ve tecrübelerle edinilen bilgilere dayanılarak yazılan tarihi, biyografik ve otobiyografik anlatılarda bile sunulan gerçeklik, yazarın zihninden, kültüründen, bakış açısından, bilgi birikiminden yola çıkan ve kişiden kişiye değişebilen gerçeklikler hâlinde karşımıza çıkmaktadır. En gerçekçi, en tarafsız olduğunu iddia edilebilecek bir yazar ya da şair bile tecrübelerinden, çevresinden, aile eğitiminden, kültüründen, duygularından, hayallerinden, dininden, ırkından, dünya görüşünden ve sanat anlayışından hareket ederek eserini meydana getirmektedir. Bununla birlikte yazar ya da şair, kaleme almayı düşündüğü eserinin tarih, biyografi, otobiyografi olmaması için eserinde birçok noktada hayale ve kurgulamaya başvurmak zorundadır (Çıkla, 2017:129-130).

Özellikle modern roman ve hikâye noktasında yukarıda ifade edilen hususlar klasik dönemin roman ve hikâye ihtiyacını karşılayan mesnevi için de büyük oranda geçerlidir. Fakat bu noktada vezin ve kafiye sınırlı imkânlarını kullanan mesnevi nazım şeklini modern roman ve hikâyeden ayırt eden bazı hususların da olduğunu belirtmekte fayda vardır. Çünkü mesnevide “şair, geniş bir zaman yelpazesini içerisinde geniş bir şahıs kadrosunun bütün duygu ve davranışlarına hâkim olur ve mekânı istediği şekilde dekore etmek veya yorumlamak imtiyazıyla hareket eder. Bu özelliklerin modern romandan beklenenleri teyit etmemesi klasik dönem sanatkarı ve okuyucusu için önemli değildir. Şair olimpik bakış açısı ve anlatıcısıyla daha hür bir zeminde sanatını; erdem, nasihat, ahlak ve diğer faziletleri kazandırmak gayesini de didaktik anlatımlarıyla ortaya koymak imkânına sahiptir”. Bununla birlikte mesnevilerde modern roman ve hikâyenin gerçekliğiyle tam olarak bağdaşmayan şahıs kadrosunun karakteristik özellikleri de üzerinde durulması gereken başka bir husustur. Mesnevilerde şahıs kadrosu çoğunlukla düz karakterlerden oluşmaktadır. Düz karakterli kahramanlar kendilerinden bekleneni en belirgi çizgilerle yansıtır. Başkahramanlar ise idealize edilmiş karakterlerdir (Ece, 2002: 101).

Anlatma esasına bağlı edebî türlerin bir kısmı okuyucuya bazı konularda bir mesaj göndermek için yaşanmış ya da yaşanması muhtemel bazı olaylardan ders çıkarılması için okuyucuya faydalı bilgiler ve değerler yüklemeyi amaçlamaktadırlar. Bu doğrultuda ibretlik olaylar aktararak ahlaki dersler çıkarılması amaçlanır ve okuyucuyu eğlendirerek eğitmek ilkesi esas alınır. (Çetin, 2013: 101) Mesneviler ise manzum hikâyelerdir ve günümüz modern öyküsünün pek çok özelliğini bünyelerinde barındırırlar. Mesnevilerde temel amaç anlatmadır ve arkalarında güçlü bir hikâyeye vardır. Ancak bu anlatma düz bir anlatım değil; vezin, kafiye ve rediflerle örülü bir anlatımdır. (Tosun, 2017:113).

Bedrika'da müellifin de eserinin dibace kısmında belirttiği üzere gerçek ve yaşanmış bir olay aktarılmaktadır. Yaptığımız araştırmalar neticesinde eserde anlatılan olay ve şahıslarla ilgili birtakım arşiv vesikalarına ulaşılmıştır. Bu vesikalar müellifin eserinin başında ifade ettiği:

Şıdķ üzre esâsın eyle bünyâd

Bî-aşl hayâli kıılma irâd (30)⁷

söylemini tamamıyla doğrular niteliktedir. Hüseyin Raci Efendi'nin asılsız hayallerden uzak durarak doğruluk üzerine hikâyeyi kuracağını ifade etmesi olayın gerçeklik boyutunu göstermesi açısından önemli bir husustur. Genellikle günümüzde de bazı filmlerde veya eserlerde anlatılan hemen başında olayın gerçekliğine vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu durum eserde anlatılan gerçeklikle ilgili zihinlerdeki endişeyi giderme amacı taşımaktadır. Dolayısıyla Hüseyin Raci Efendi bu kaygıları gidermek amacıyla daha eserinin başında gerçek bir olayı aktardığı bilgisini okuyucularla paylaşmak gereğini duymuştur.

Hüseyin Raci Efendi'nin eserinin gerçek bir hikâyeden aktarıldığını anlattığı beyit dışında "Âgâz-ı Hikâyet" bölümünde yer alan şu beyit eserin gerçekliğiyle ilgili önemli bir delil teşkil etmektedir Çünkü konuyla ilgili belgelerin tarihleri buradaki bilgilerle tamamen uyuşmaktadır:

Zî'l-ħicce evâ `iliydi eyyâm

Sâl-i `Arabî biñ üç yüz on tām (114)

Beyitte olayın başlangıcı Hicri 1310 yılı Zilhicce ayının başları olarak belirtilmiştir. Bu da Miladi Haziran ayının ortalarına denk gelmektedir⁸. Konuyla ilgili belge tarihleri ise burada belirtilen tarihten yaklaşık bir ay sonrasını işaret etmektedir⁹. O dönemin şartlarında resmî yazışmalarda süregelen vakit aralığı bize müellifin olayla ilgili olarak tam doğru bir tarih verdiğiine işaret etmektedir. Ayrıca olayın gerçekleştiği dönemde Eski Zağra Cemaat-i İslamiye Reisliği (Müftülük) görevinde bulunan Hüseyin Raci Efendi'nin de olaya müdahil olduğu arşiv vesikasında yer alan "... Zağra-i 'Atik Müftüsü Hacı Râcî Efendi'nin bir mühtediye hakkında 'âcizlerine li-ecli'l-istimdâd göndermiş olduğu bir küt'a mektûbu ...¹⁰" ifadelerinden de anlaşılmaktadır. Buradaki bilgilere göre Hüseyin Raci Efendi, resmî mercilere ihtida eden kızın maruz kaldığı sıkıntılı durumu anlatan bir mektup yollamış ve olayın tahkikatıyla ilgilenmiştir. Bir başka belgede ise ihtida vakasının tetkik edilmesi için Şarki Rumeli Cemaat-i İslamiyyesi aracılığıyla Zağra Müftülüğü'nün – O dönemde Hüseyin Raci Efendi Zağra Müftüsüdür - gerekli işlemlerde bulunması ve bu esnada mahalli hükümete olayla ilgili herhangi bir bilgi sızdırılmaması tembihlenmektedir:

"Kızanlık dâhilinde İsvia Karyeli bulunduğu hâlde bi'l-ıhtidâ bir Müslümân delikanlısı ile hudûdu geçmek üzere iken çevrilmiş olan yirmi yaşında bir Bulgar kızının keyfiyyet-i ihtidâsında vukû'u olmayıp iş bir kız kaçırılmadan 'ibâret bulunduğu ve tahkîkât-ı 'adliye ba'de'l-icrâ muncâsirlerinin muhâkim-i mahalliyece muhâkeme edilecekleri Bulgaristan

⁷ Parantez içerisinde verilen rakamlar *Bedrika*'da beyitlerin numaralarıdır.

⁸ Çalışmanın tarih çevirmelerinde Türk Tarih Kurumu'nun "Tarih Çevirme Kılavuzu" programından yararlanılmıştır.

⁹ (COA) A.)MTZ.(04) 4-7.

¹⁰ (COA) HR.SFR.04.. 342-127 (17-18).

Hâriciye Müdüriyetinin takdîrinde görülmesi üzerine Şarkî Rumeli Cemâ'at-i İslâmiyyesi nazâret-i behiyyesi vasıtasıyla Zağra Müftülüğüne tahkik-i keyfiyyet etdirilerek mezbûrenin ihtidâsı mahzâ arzû-yı vicdânîsine müstenid bulunduğuna ve ifâde-i sâ'ireye dâ'ir mezkûr Müftülüğün de tahkik-i keyfiyyete istidlâliyle meb'ûs cevâb-nâmenin irsâliyle bu bâbdaki ihbârât ve tahkikâtın Müftülükde vukû' bulacağı hakkında hükümet-i mahalliyeye ber-günâ ser-rişte verilmeyerek lâzım gelen teşebbüsât ve ta'kibâtın ifâsı taraf-ı 'âli-i Hazret-i Meşîhet-penâhiye iş'âr kılınmış...¹¹

Konuyla ilgili bir diğer ilgi çekici arşiv vesikası da bu sefer eserde adı geçen kahramanların bir kısmıyla ilgilidir. "Kızanlık'a bağlı Asude-i Bala karyesinde kayıtlı Dimo Sonof'un kızı Penka'nın İslamiyeti kabulü ve babasının ölüm tehditlerine maruz kılışına dair" şeklinde özetlenen belgede eserde adı geçen Penka, Savne ve Minka'nın doğum tarihleri yer almaktadır:

"Karyemiz defterinde mukayyed bulunan târîh-i milâdînin hesâbıyla Dimo kızı Penka bin sekiz yüz yetmiş iki senesi ve karındaşı Savne bin sekiz yüz yetmiş beş senesi ve diğer kız karındaşı Minka bin sekiz yüz seksen iki senesi ve bizim aradığımız Penka olan kızdır ve defterimizde mukayyed bulunduğunu tasdik eyleriz efendim.¹²" Burada yer alan bilgilere göre Penka'nın doğum tarihi 1872'dir. Müellif eserinde hikâyenin başladığı bölümde Penka'nın yaşını şu şekilde aktarmaktadır:

Doğmuş büyümüş bülûğa ermiş

Sinni de yigirmi bire girmiş (65)

Daha önce hikâyede yer alan firar teşebbüsünün başlangıcı olarak Hicri 1310 yılının Zilhicce ayının başları olarak verildiğini belirtmiştik. Bu Hicri tarih Miladi 1893 yılının Haziran ayına denk gelmektedir. Dolayısıyla bu Miladi tarihten müellifin Penka'nın yaşı olarak belirttiği 21 rakamını çıkardığımızda belgede Penka'nın doğum yılı olarak belirtilen 1872 tarihi ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda verilen bilgiler *Bedrika*'nın yaşanmış bir hikâye olduğunu ortaya koymaktadır. Şimdi ise ele alacağımız bir diğer önemli belge¹³ *Bedrika*'nın olay örgüsüyle ilgili bizlere çok önemli bilgiler sunmaktadır. Bu belgede daha önceki Bulgar mahalli idaresi tarafından gönderilen yazışmalarda belirtilen "Eski Zağra sancağına bağlı Kızanlık kazasının Yukarı İsva karyesinde ihtida eden Bulgar kızının ihtidasının aslı olmadığı ve işin bir iki Müslümanın kız kaçırma hadisesinden ibaret olduğu" görüşleri üzerine yapılan tahkikat yer almaktadır.¹⁴ Bu belgede verilen bilgilerin referans kaynağı İsva karyesinden tahkikat için hususi olarak celp edilen ve sözüne güvenilir bir zattır. Belgenin devamında "mevsûku'l-kelîm" olarak belirtilen sözüne güvenilir zat olayı şu şekilde aktarmaktadır:

"Karye-i mezbûreden Savne oğlu Dimo'nun yirmi dört yaşında bulunan Penka nâm kızı dört seneden beri Müslümân kızlarıyla gezip konuştuğu ve iki seneden beri ise ben Müslümân oldum, beni Türkiye'ye çıkarınız diye İslâm mu'teberânuna ve bazı delikanlılara yalvardığı mezkûr karye ahâlîsinin ve hatta ebeveyninin ma'lûmu olup bu sözlerinden dolayı da babası merkûm Dimo'nun mezbûre kızı darb eylediği hâlde yine fikrinde ve 'azminde sebât eylediği ve Müslümân elbise ve ferâcesini hazırladığı ve recâdan hâlî olmadığı ahâlîden hasbeten ba'zularının delâletiyle geçen 'id-i adhâ esnâsı o zamân Hasköy'den Kızanlık'a gelmiş bulunan bir arabacı beş liraya istikrâ edilip karye-i mezbûreden on sekiz yaşında Kulacık Hasan nâm bir delikanlı ile mezbûre kız Eski Zağra ve Hasköy tarikiyle hudûd-ı

¹¹ (COA) HR.SFR.04.. 342-127 (12).

¹² (COA). HR.SFR.04.. 291/36

¹³ (COA). HR.SFR.04.. 342/127 numaralı belge özetinde "Sadaret'e giden muharrerat: Kızanlık'ın İsva köyünden ihtida edip Müslüman bir delikanlıya kaçan Bulgar kızın, yakalanarak bir Bulgar ile zorla evlendirilmek istenmesi üzerine bu durumun engellenmesi için mahalli hükümete gereken tebligatın yapılması talebi" ifadeleri yer almaktadır. Bu numara içerisinde verilen belge 21 sayfadan oluşmaktadır. Aynı numara içerisinde yer alan belgeler ayrıca sayfa olarak numaralandırılmış ve belge numarasının sonunda parantez içerisinde belgenin sayfası verilmiştir.

¹⁴ (COA) HR.SFR.04.. 342-127 (11).

Hâkânî'ye 'azîmet eylemişler. Hasköylü 'Ulvân nâmında bir arabacı daha ziyâde para ta'muyla merkûmânı iki gün de Hasköy'de tutup daha yevmiyelerini aldığı hâlde ele vermiş ve hükümet-i mahalliye bunları tahte'l-hıfz Eski Zağra'ya getirmiştir.

Mezbûre mühtediye kız Hasköy'de ve mu'ahhiren Eski Zağra ve Kızanlık'da vukû' bulan istintâklarında bî-pervâ 'Ben iki seneden beri Müslümân oldum, Müslümânım. Bundan böyle ben size yaramam. Bu delikanlı kabâhatsizdir. Bana dokunmamıştır. Samîmî beni teşvîk etdi. Ben yirmi dört yaşındayım. Müslümân dînini hak buldum. Kendiliğimden Müslümân oldum. Bizi bırakınız gidelim" demiş ve bu sözünde musırr ve el-ân sâbit bulunmuştur. Merkûmân Hasköy'de tevkîf edildiklerinde kız biraz, delikanlı hayli darb olunmuş ve mu'ahhiren karyesinde istintâk olunduğu gece Müslümânlardan gizli pek çok işkence edilip iki defa bayılmış ve 'Beni Hacı Oğlu Hüseyin ve Kahvecinin karısı kaçırdılar' dedirtmişlerdir. Bu istintâk vesilesiyle Kazâ Kaim-makâmîliğinin Müslümânlara şiddet-i husûmeti olmasına mebnî Karye-i mezbûre mu'teberânına Dipçik Hasan ve Kule Hasan ve Hacı Hoca Hüseyin ve Köse Recep ve Zeybek Hasan nâm kimseler şetm ü tehdîd edilerek yirmi dört gün habs edilmişlerdir. Ve müstantık Müslümânları vikâye ediyor diye 'azl olunmuş ve mahbûslar sonra kefâlete rabt ile hapisden salverilmiş ise de kızın istintâkları şübhesiz tahvîl olunmuştur. Mezbûre kız ba'de'l-istintâk kasaba-i mezbûredeki Kızlar Manastırına konulmuş ve nasâyih ile Bulgar dînine iknâ' ve ircâ'a çalışılmış ve istediği Bulgar delikanlısı kocaya verileceği söylenmiş ise de kız "benim kocam var. Ben Müslümânım"dan başka söz söylemediği ve fırsat düşürüp vâsita buldukça delikanlı merkûm Hasan'a haber gönderdip sözünde ve dîninde sâbit olduğunu ve halâsa çâre aranmasını beyân etmiştir. Gâlibâ Sofya'dan istiklâm-ı keyfiyyet olunduğundan ebeveyni kızı manastırdan köye ve evlerine nakl etmişler. Şimdiki hâlde mezbûre kız köyde olup kaçmaması ve Müslümânlarla ihtilât etmemesi için üç nefer gözcü nezâreti altında tutmakta ise de yine ber-vech-i ma'rûz başına gelenleri ve hatta geçen gün pederi "ben Müslümânım size yaramam beni bırakın" sözleri için darb ve tehdîd ile bir daha böyle söylersen seni öldürürüm diye haç öpüp yemin etmesini ve işkenceden bacakları yara ve bere etdiğini tenhâda fırsat bulup Zağra'ya celb olunan kimseye ağlayıp söylemiş. Ve'l-hâsıl evvel ve âhir olunan tahkîkât-ı 'adliyyeye göre mezbûre iki sene evveli gördüğü rüyâ-yı sâdikada kendisi Müslümân edilip ismi Necibe tesmiye edilmiş ve bununla İslâmiyet'e bir teşvîke veyâhüd mu'âşaka gibi bir ârzü-yı nefsâniyyeye mebnî olmayıp samîmî ve ciddî bulmuş ve hatta el-ân hükümet beni bu Bulgarlara bir everse ben ne yaparım diye gece gündüz ağlamakta ve halâsa recâ etmekde imiş. Merkûmenin re'yi ve fikri mevsim-i hasâdda Karınabad tarafına orakçılarla ekin biçmeye gidip orası hudûda yakın olmakla zikr olunan delikanlı oradan gizlice kendisini alıp bu vechle kolayca kaçmak iken sâlifü'z-zikr Hasköylü Arabacı Ulvan'la sözüne kapılıp bu yolla ihtiyâr olunmuş ve mu'ahhiren tutulup i'âde kılınmıştır. Mezbûre Necibe nâm mühtediye Komiserlik cânibince Sofya'ya celb etdirilip serbest bırakılırsa ber-vech-i bâlâ ifâde ve beyânâtını tekrâr ve İslâmiyetde sebât eyleyeceği derkârdır. Bu da muhâkemelerinde her ne söylese mu'teber tutulmayıp bi'l-âhere bî-çâre kızı telef edecekleri revîş-i hâlden anlaşılıyor. İşte hakâkat-i hâl de bu merkezde olup bu bâbda her ne lâzım ise ifâsı muktezâsına bir an taraf-ı himmet ve bezl-i 'inâyet buyurulması ve nâm-ı çâkerânemle bura hükûmetine 'aks etdirilmesini bi'l-hassa niyâz ve istirhâm eylerim efendim."¹⁵

Yukarıda aynen aktarılan arşiv vesikasında yer alan bilgiler büyük ölçüde Bedrika'da anlatılan olaylarla benzerlik göstermektedir. Ne var ki bu bilgiler Bedrika'da anlatılan olay örgüsünün tamamını değil; ikinci firar serüvenine kadar olan kısmını aktarmaktadır. Maalesef ikinci firar serüveniyle ilgili çok büyük bir uğraş vermemize rağmen elimizde Bedrika'da aktarılanlardan başka herhangi bir veri bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu başlık altında gerçeklik ve kurgu bağlamında Bedrika'yı ele alırken ikinci firar serüvenine kadar olan kısım hakkında karşılaştırma yapabileceğimizi belirtmede yarar vardır.

Çalışmada ele aldığımız ihtida serüveni her ne kadar gerçek, yaşanmış ve somut bir olay olsa da Aktaş'a göre anlatma esasına dayalı edebî bir metin gerçeklikten hareketle daha kapsayıcı ve kuşatıcı bir gerçeklik kurmaktadır. Bu şekilde insana özgü bir hâl somut

¹⁵ (COA) HR.SFR.04.. 342-127 (11).

olarak gözler önüne serilir. Bu, sanatın en geniş anlamıyla gerçekliğin yorumlanması, anlamlandırılması ve değerlendirilmesi gayretinin bir sonucudur (Aktaş, 2015: 33). Hüseyin Raci Efendi de elbette bizzat şahit olduğu olayı aynen aktarmamış edebî anlamda daha kapsayıcı ve kuşatıcı bir geçeklikle okuyucuya sunmuştur. Gerçek olayı tercih ettiği anlatım teknikleriyle vezin ve kafiye uyumu çerçevesinde estetik bir hazla aktarmıştır. Yeri geldiğinde olaylarla ilgili araya girerek yorum ve değerlendirmelerde bulunmuş, okuyucuya ders çıkarılacak hususlarda öğütler vermekten kaçınmamıştır. Ayrıca olayların kendisinde uyandırdığı heyecan ve coşkuya bağlı olarak olayları kendi perspektifinden aktarmıştır. Tüm bunlar sanatsal gerçekliği gerçek olaydan ayıran unsurlardır.

Bu açıklamalardan sonra *Bedrika*'nın gerçeklik ve kurgu bağlamında değerlendirmesine geçecek olursak daha önce de belirtildiği gibi arşiv vesikasının sunduğu ve eserde yer alan bilgiler büyük ölçüde paralellik göstermektedir. Arşiv vesikasına göre Penka'nın ilk kaçış teşebbüsü "İd-i adhâ" yani Kurban Bayramına yakın bir süredir. Müellif de aynı olayın başlangıcını şu beyitle belirtmektedir:

Zî'l-ħicce evâ'iliydi eyyâm

Sâl-i 'Arabî biñ üç yüz on tām (114)

Müellif olayın başlangıcının Hicri 1310 yılının Zilhicce ayının başları olarak belirtmektedir. "İd-i Adhâ" olarak isimlendirilen Kurban Bayramı Hicri takvimin son ayı olan Zilhicce'nin onuncu gününde başlamaktadır (Bayraktar, 1992: 259). Buna göre olayın başlangıcı ile ilgili müellifin ve arşiv belgesinin verdiği bilgiler birbiriyle uyumaktadır.

Arşiv belgesiyle *Bedrika*'nın ihtida olayıyla ilgili sunduğu bilgilerdeki farklılığın en belirgin şekilde göze çarptığı hususlardan birisi de Penka'nın Müslüman oluş şekli ve Müslüman olduktan sonra aldığı isimdir. Buna göre arşiv belgesinde Penka iki sene önce gördüğü bir "rüya-yı sâdika"da Müslüman edilip kendisine Necibe ismi verilmiştir. *Bedrika*'da ise Penka'nın Müslüman olma süreci 64 ila 76. beyitlerde ele alınmaktadır. Burada aktarılan bilgilere göre Yukarı İsva köyünde oturan Penka Bulgarlarla farklı bir mizaca sahiptir. Buluş çağına ve 21 yaşına eriştiğinde İslam'a alışkın olarak tevhidi kendisine huy edinmiştir. Ayrıca sürekli Müslüman kızlarıyla oturup kalkmakta ve tüm sırlarını onlarla paylaşmaktadır. Bu şekilde hayli bir zaman geçtikten sonra farz ve sünnetleri öğrenip, namaz ve oruç gibi ibadetleri gizlice eda etmektedir.

Yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü üzere *Bedrika*'da arşiv belgesinin aktardığı şekilde bir rüya sonucu Müslüman olma durumundan bahsedilmemektedir. Eserde ayrıca Penka Müslüman olduktan sonra İstanbul'a kaçmadan hemen önce Hasan isminde bir delikanlı ile nişanlanmış ve Zehra ismini seçmiştir:

Zehrâ adın ihtiyâr kılmış

Kendüye civânı yâr kılmış (112)

Mezkûr arşiv belgesinin başka bir yerinde Penka'nın Necibe ismini aldığı "*Mezbûre Necibe nâm mühtediye Komiserlik cânibince Sofya'ya celb etdirilip serbest bırakılırsa ber-vech-i bâlâ ifâde ve beyânâtını tekrâr ve İslâmiyetde sebât eyleyeceği derkârdır.*" ifadeleriyle pekiştirilmektedir. Bu durum zihinlerimize Hüseyin Raci Efendi ya da arşiv belgesinde belirtilen isimlerden hangisinin Penka'nın Müslüman olduktan sonraki ismi olduğu sorusunu akıllara getirirse de maalesef yaptığımız tüm araştırma ve çabalarımıza rağmen bu soruya verebilecek bir cevabımız yoktur. Dönem ve konu itibarıyla gerek "Zehra" gerekse de "Necibe" ismi ile ilgili yaptığımız detaylı arşiv taramaları herhangi bir netice sunmamıştır.

Arşiv belgesinin başında Penka'nın dört seneden beri Müslüman kızlarıyla gezip konuştuğu ve iki seneden beridir de bazı saygın Müslümanlardan ve delikanlılardan yardım istediği İsva karyesi ahalisi hatta ebeveyninin malumu olup bundan dolayı da babası Dimo tarafından şiddete maruz kaldığı buna rağmen fikrinde ve azminde sebat ettiği aktarılmaktadır. Bu bilgiler *Bedrika*'nın 64 ila 83. beyitlerinde çok benzer bilgilerle

aktarılmaktadır. Fakat eserde Penka'nın ne zamandan beri Müslümanlığı kabul ettiği kesin bir zaman bilgisiyle değil "hayli ezmân" şeklinde belirtilmektedir. Ayrıca belgede bahsedildiği üzere Dimo'nun kızını darp eylediği bilgisi eserde yer almamaktadır.

Belgede daha sonra Penka'nın Müslüman elbise ve feracesini hazırlayıp Kurban Bayramı esnasında Hasköy'den Kızanlık'a gelmiş olan Ulvan isminde bir arabacının 5 liraya istikra ediliş İsva'dan 18 yaşında Kulacık Hasan isminde bir delikanlı ile Eski Zağra ve Hasköy yoluyla İstanbul'a gitmeye çalıştıkları belirtilmiştir. Devamında Ulvan'ın daha fazla para koparma hırsıyla Penka ve Hasan'ı iki gün Hasköy'de tutarak yevmiyesini aldığı halde onları ele verdiği ve mahalli hükümetin ikisini tutuklayarak Eski Zağra'ya getirdikleri aktarılmaktadır. Belgenin bize sunduğu bu bilgiler *Bedrika*'da 109 ila 255. beyitlerde neredeyse tamamen paralel bir doğrultuda detaylı bir şekilde aktarılmaktadır. Belgede yer alan Penka'nın Müslüman elbise ve ferace giymesi, Ulvan'ın beş lira karşılığında istikra edilmesi, İstanbul'a kaçış için Eski Zağra ve Hasköy yolunun tercih edilmesi gibi detay sayılabilecek bilgiler *Bedrika*'da hiçbir farklılık olmaksızın aktarılmaktadır:

Hâşköyde kirâcı bir Müselmân

İcâr kıldı nâmı 'Ulvân (109)

Zağra seheri geçildi lâkin

Gitmez 'acele kirâcı hâ'in (117)

Yatsı idi Hâşköye erildi

Biñ havf ile bir eve girildi (119)

Tezyîd-i icâra kıldı teklîf

Teslîm-i hükümet ile tahvîf (129)

Beş yüz iken istiyor sekiz yüz

Aldı yine vermiyor güler yüz (130)

Yaşmağı çeker kimi ferâce

Bî-çâreyi kesdiler harâca (239)

Belgede Ulvan'ın Hasan ve Penka'yı Hasköy'de iki gün tutup onları ele verdiği ifade edilmektedir. *Bedrika*'da ise burada zaman açısından bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Nitekim eserde anlatılan bu olayın zaman akışına baktığımızda Ulvan'ın kendilerini yatsı vakti Hasköy'e getirdikleri belirtilmektedir. Daha sonra Ulvan'ın seher vakti yola çıkması gerekirken kuşluk vaktine kadar dışarıda oyalandığı eve geldiğinde de askerlerin kendilerini aradıkları belirtilmiştir. Buradaki olayın zaman akışına baktığımızda belgede belirtildiği gibi kahramanların iki gün değil sadece bir gün Ulvan tarafından Hasköy'de bekletildikleri görülmektedir. Ayrıca belgede Hasan ve Penka'yı ele veren kişi Ulvan olarak gösterilmektedir. Fakat eserde Ulvan onları ele vermemiş, oyalandığı için yakalanmalarına neden olmuş olarak görülmektedir. Hasan'ın bir önadı ve yaşlı *Bedrika*'da belirtilmemesine rağmen arşiv vesikasında Hasan'ın Kulacık şeklinde bir önad ya da lakabı ve 18 yaşında olduğu bilgisi yer almaktadır.

Arşiv belgesinde olayın devamı aktarılırken Penka'nın Hasköy ve daha sonra da Eski Zağra ve Kızanlık'taki sorgulamalarında kendi rızasıyla Müslüman olduğu ve bundan sonra kendilerine yaramayacağı, Hasan'ın kabahatsiz olduğu ve kendisine dokunmadığı şeklinde ifade verdiği belirtilmektedir. Belgeye göre Hasan ve Penka Hasköy'de tevkif edildiklerinde delikanlı hayli darp edilmiştir. Penka ise biraz darp edilmiş ve daha sonra

İsiva'da konuşurduğu gece kendisine Müslümanlardan gizli olarak pek çok işkence edilmiş, bunun sonucunda iki kere bayılmış ve kendisini Hacı oğlu Hüseyin ve kahvecinin karısı kaçırdılar dedirtmişlerdir. Bu konuşurma neticesinde Kaza kaymakamlığı Müslümanlara düşmanlığından dolayı İsiva'dan Dipçik Hasan, Kule Hasan, Hacı Hoca Hüseyin, Köse Receb ve Zeybek Hasan isimindeki kişiler hakaret ve tehditle yirmi dört gün hapsedilmişlerdir. Ayrıca Müstantık Müslümanları kolluyor diye azledilmiş ve hapsedilen kişiler kefaletle hapisten çıkarılmışlardır.

Arşiv belgesinde aktarılan bu olaylar *Bedrika*'da 256 ila 309. beyitlerde anlatılmaktadır. Eserde Penka'nın köye getirildikten sonra Müslümanlardan gizli olarak işkence edilmesi ve zorla konuşurularak mezkûr kişiler tarafından kaçırıldığının söylenmesi olayı ile ilgili herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Eserde olay köyün muhtarı, imamı, yaşlısı ve genci tevkife alındılar şeklinde biraz abartılı bir anlatım yer almaktadır. Belgede aktarılan olay biraz daha makul gibi görünmektedir. Ayrıca 264. beyitte Penka'nın hiçbir kimseye suç yüklemeyip kabahat isnat etmediği ifade edilmektedir. Bu da belgenin aktardığı durumla bir çelişki arz etmektedir. Bahsedilen hususlar dışında *Bedrika*'da olayın aktarımı belgedeki bilgilerle örtüşmektedir.

Arşiv belgesine göre Penka sorgulamanın akabinde kasabadaki Kızlar Manastırına konulmuş ve nasihatlerle eski dinine döndürülmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte kendisine istediği Bulgar delikanlısı ile evlendirilebileceği söylenmişse de Penka "Benim kocam var.", "Ben Müslümanım"dan başka söz söylememiştir. Hatta fırsat buldukça Hasan'a haber göndertip sözünde ve dininde sabit olduğunu ve kurtuluş için bir çare aramasını beyan etmiştir. Kız daha sonra muhtemelen Sofya'dan olayla ilgili yaptığı tahkikatın sona ermesi üzerine ebeveyni tarafından manastırdan köye nakledilmiştir. Penka şimdi ise köyde durup kaçmaması ve Müslümanlarla ihtilat etmemesi için üç gözcü asker tarafından gözetlenmektedir. Birkaç gün önce babası "Ben Müslümanım, size yaramam, beni bırakın" sözlerinden dolayı darp ve tehdit edip bir daha böyle söylersen seni öldürürüm tehdidinde bulunarak kıza haç öptürmüş hatta işkenceden kızın bacaklarını yara bere içinde bırakmıştır. Kız da başına gelen tüm bu olayları Zağra'ya celp edilen birisine tenhada fırsat bulup ağlayarak söylemiştir.

Yukarıda arşiv belgesinde verilen bilgilerin bir kısmı *Bedrika*'da aktarılmış olsa da çok daha farklı bir senaryonun çizildiğini belirtmemizde yarar vardır. Eserde 310. beyitle birlikte Penka'nın manastıra nakledilme olayı aktarılmaktadır. Fakat Penka'nın manastırdan çıkışı belgede anlatılan muhtemel sebepten farklıdır. Hüseyin Raci Efendi'ye göre Penka, ebeveynini ikna etmek suretiyle manastırdan köye gitmiştir. Belgede aktarılan bilgilere göre ise muhtemelen Sofya tarafından yürütülen soruşturma tamamlandığı için köye gönderilmiştir. Ayrıca eserde Penka'nın manastırdan köye döndükten sonraki yaşadığı hadiseler ana hatlarıyla belgede anlatılanlar doğrultusunda olsa da ayrıntılarda büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin eserde Penka'nın Hasan'a kurtuluşu için çare araması çağrısı ile ilgili herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Bunun dışında belgede belirtilen ifadeler ile eserde Dimo için çizilen portre birbirlerinden büyük farklılıklar göstermektedir. Nitekim eserde ikinci firar serüvenini başlatan olay dışında Dimo'nun Penka'ya davranışları oldukça yumuşak ve müsamahakârdır. Belgede şiddet yoluna başvuran, zorla kızına haç öptüren ve kızını ölümle tehdit eden zorba Dimo; *Bedrika*'da yeri geldiğinde lütuf ile nasihat eden, merhametli hatta "Din-i Hakka mâil" bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır:

Oğul baba böyle merhametkâr

Küçük kız ile anâsi ğaddâr (418)

Mâ'il idi dîn-i Haĸka anlar

Bunlar ikisi 'adū-yı ekber (419)

Elde ettiğimiz arşiv vesikaları ve *Bedrika* mukayese edilerek gerçek ve kurgu bağlamında ele alınan ihtida serüveni belirtildiği üzere genel olarak ana hatlarıyla büyük benzerlikler

arz etmektedir. Bununla birlikte bazen arşiv vesikalarında yer almayıp eserde karşımıza çıkan bazen de *Bedrika*'da yer alıp arşiv vesikalarında karşılaşmadığımız ayrıntılar da göze çarpmaktadır.

Şu ana kadar bu başlık altında ihtida serüveniyle ilgili arşiv belgelerinde ve *Bedrika*'da aktarılan bilgiler doğrultusunda gerçeklik ve kurgu bağlamında ele aldığımız konuya bir de edebî gerçeklik noktasında değinmemiz gereken hususların olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Çünkü Hüseyin Raci Efendi'nin de arşiv belgesinde “mevsüku'l-kelîm zât” olarak belirtilen referans kaynağıyla eşdeğer hususları vardır. Zira Hüseyin Raci Efendi ve arşivin aktardığı olaylar gerçeklik ve kurgunun mukayesesi bağlamında ele alınacağı gibi aynı olayın farklı varyant aktarımları olarak da kabul edilebilir. Sonuç her ne olursa olsun Hüseyin Raci Efendi'nin aktardığı bu tarihsel gerçeklik daha önce de ifade edildiği üzere “şairin tecrübelerinden, çevresinden, aile eğitiminden, kültüründen, duygularından, hayallerinden, dininden, ırkından, dünya görüşünden ve sanat anlayışından” mutlak suretle etkilenmek durumunda kalmıştır. Eserden hareketle bu duruma gösterilebilecek en büyük örnek müellifin, eserin gerçekliğini zedeleyen en önemli faktörlerden birisi olarak kabul edilen “araya girme” yöntemine sıkça başvurmasıdır. Bu araya girmeler eserin âadeta bir hatıra, tarih, nasihat veya ahlak kitabı olduğu izlenimini vermektedir. Dolayısıyla *Bedrika*'da yaşanmış/tarihi gerçekliği olan bir olay kurgulanarak klasik tahkiye yöntem ve teknikleriyle işlenmiştir.

Hüseyin Raci Efendi eserinin birçok yerinde özellikle Penka'nın ağzından aktardığı diyaloglarda tarihsel gerçekçiliği kurgusal bir boyuta taşımaktadır. Yeni Penka'nın ağzından aktarılan ve tevhid nazım türünün özelliklerini gösteren aşağıdaki beyitler bu konuda kanımızı destekler niteliktedir:

Dünyâya bu dîn-i Haqqı vermem

Ölsem de o pisler içre girmem (173)

Ben dîn-i Muhammediye girdim

Ol devlet-i sermediye erdim (174)

Çanmam o müzebzeb i'tikâda

Çur 'ân sezâdır i'timâda (175)

Allâhu Ehad şeriki yoçdur

Rahmân u Rahîm 'aâsı çoçdur (176)

Mağbûb-ı mükerremi Muhammed

Fağr-i rusül ü nebî-yi emced (177)

Aşhâb-ı kirâmı encüm-âsâ

Her birisi şems-i 'âlem-ârâ (178)

Yârân-ı cihârı cümle hâdî

Dîn uğruna etdiler cihâdî (179)

Mağşerde şefî'im olsun anlar

‘Acizlere dest-gîr erenler (180)

Beyitlerde görüleceği üzere sağlam bir itikat ve belagat bilgisiyle söylenebilecek bu sözler henüz yeni Müslüman olmuş genç bir kızın ağzından aktarılmaktadır. Bu beyitlerde görüldüğü gibi eserin başka yerlerinde de buna benzer pek çok örnek bulunmaktadır.

Hüseyin Raci Efendi'nin *Bedrika*'da anlattığı ihtida serüveninin ilgi çekici olması adına olsa gerek hikâyede heyecan uyandıran birtakım vakalar aktardığı görülmektedir. Olay örgüsü içerisinde değinmediğimiz özellikle ikinci kaçış serüveninde karşımıza çıkan bu vakalar anlatımı tekdüzelikten çıkartıp okuyucu üzerinde büyük bir heyecan uyandırmaktadır. Penka ikinci kaçış serüveninde Rüstem tarafından himaye edildiği sırada bir arama emrinin çıkacağı söylentisi üzerine yakalanmaması adına köyün dışındaki bir ormanda saklanmaktadır. Bu arada “Bir pire-zen-i adû-yı pür-kin” odun toplamak için Penka'nın saklandığı ormana doğru gider. Bunu gören Rüstem telaş içerisinde olup bitenleri gözlemler. Hatta bir an ormana doğru gidip bu kadını ortadan kaldırmayı bile hayal eder. Çünkü bu kin dolu yaşlı düşman kadın Penka'yı görmesi hâlinde Bulgarlara hemen ihbar edecektir. Fakat mucize eseri üç adım yakınında dönüp gezen bu yaşlı kadın Penka'yı fark etmeden köye geri döner.

Anlatımı tekdüzelikten çıkartıp okuyucu üzerinde heyecan uyandıran bir diğer vaka da yine ikinci kaçış serüveninde karşımıza çıkmaktadır. Rüstem Penka'yı fark edilmemesi için sürekli farklı köylere götürüp saklamak zorundadır. Yine böyle bir köyden başka bir köye soğuk kış vakti, gece yarısı yaptıkları bir yolculuk sırasında Keçidere'yi geçtikten sonra Rüstem ve Penka'nın karşılıklarına yedi tane “gürg-i güm-râh” çıkar. Bu “yolunu şaşırmış” yedi aç kurdun birlikte hamle yapmalarıyla onları parçalaması işten bile değildir. Ne var ki bu yırtıcı hayvanlara “izn ü ruhsat” yoktur. Tam o anda köyün köpeklerinden bir yaygara kopmasıyla kurtlar sarp geçide doğru koşmaya başlamış ve Penka'yla Rüstem bu şekilde onlardan kurtulabilmişlerdir.

Hüseyin Raci Efendi eserinin giriş bölümünde özellikle “asılsız hayallerden uzak durarak doğruluk üzerine” olarak belirttiği husus çerçevesinde anlatıma heyecan katan bu iki küçük olayı gerçek/yaşanmış olaylar olarak kabul etsek bile bu küçük anlatılarda kurgusal bir yapının olduğu gerçeğini de göz ardı edemeyeceğimizi belirtmemizde yarar vardır. Çünkü müellif bu olayları zikretmeden de ilgi çekici bir olay olarak ihtida serüvenini pekâlâ aktarabilirdi. Fakat ayrıntılı tasvir ve çeşitli anlatım teknikleriyle bu ihtida serüveni içerisine birtakım küçük vakalar serpiştirerek okuyucularda heyecan uyandıracak kurgusal birtakım yöntemlere başvurduğu görülmektedir.

Gerçeklik ve kurgu bağlamında Hüseyin Raci Efendi tarafından ibret verici bir ihtida serüveni olarak aktarılan *Bedrika*'da ele alacağımız son husus aşktır. Arşiv belgelerinde hiç karşılaşmadığımız bu husus, *Bedrika*'da belirgin olarak işlenen bir tema olmasa da eserin sonunda kurgusal boyutuyla karşımıza şu beyitlerde çıkmaktadır:

Ol ân per ü cenâh açdı

Dil-dâra sebük-piyâde kaçdı (709)

Yoğ elde irâde dilde ârâm

İster reh-i yâra varsın aḥşam (710)

Ol iki fedâyî fâr ilâ'llâh

Bu firqati çekdi tam on üç mâh (727)

Hasan birinci firar teşebbüsünden sonra Bulgar mahalli idaresi tarafından tutuklanmış daha sonra da kefaletle serbest bırakılmıştır. Bu kefalet meselesi yüzünden ikinci firar serüveninde hiç karşılaşmadığımız Hasan, Merkezî Hükümetin kefaleti kaldırmasıyla birlikte on üç aylık bir ayrılıktan sonra eserin sonunda meydana çıkmaktadır. Müellif, Hasan'ın Penka'ya kavuşmasını vuslat hasretiyle tutuşan ve bir an önce sevgilisine

kavuşma arzusu taşıyan bir âşık portresiyle aktarmaktadır. Hüseyin Raci Efendi'nin aktardığı bu kavuşma vakası olay örgüsü içerisinde makul bir gerçeklik olarak görülmektedir. Fakat olayın yukarıda izah edilen hususlar ve eserin başka yerlerinde zamanla ilgili bazı vakitler müellifin bu olayı da kurgusal bir boyutla aktardığı izlenimi uyandırmaktadır.

Bedrika'nın 117, 545 ve 552. beyitlerinde olayların gerçekleşme zamanı olarak karşımıza çıkan "seher vakti" ile hem zaman bildiren unsurlarla belli bir süre belirtilmiş hem de gözleme dayalı olarak tabiat hâli dile getirilmiştir. Klasik şiirde âşığın ayrılık ve hasretle geçen zamanını ifade etmek için de kullanılan bir unsur olan "seher vakti" hasret hâlinin ne kadar çok uzun sürdüğünü, aradan günler, geceler, aylar ve mevsimler geçtiği hâlde âşığın ağlama, inleme, feryat ve figanının devam etmesi durumunu aktarmak için de sıkça kullanılmıştır (Güfta, 2010: 93). Hüseyin Raci Efendi'nin olay zamanı olarak tercih ettiği "seher vakti" eserin başkahramanı olan Penka'nın ihtida serüveni içerisinde kurgusal boyutuyla ele alınabileceği gibi iki âşığın sonu vuslatla biten bir aşk macerası olarak da değerlendirilebilir.

SONUÇ

Bu çalışmada 19. yüzyılın sonlarına doğru Hüseyin Raci Efendi tarafından kaleme alınan ve Bulgar bir kızın ihtida serüveninin manzum olarak aktarıldığı *Bedrika* isimli eser tanıtılmaya çalışılmıştır. Müellifin eserinin başında belirttiği üzere aktarılan olayların gerçek hayat hikâyesinden oluştuğu bilgisinden yola çıkarak yaptığımız arşiv taramaları neticesinde çok önemli belgelere ulaşılmıştır. Bu belgelerde eserde aktarılan ihtida olayının gerçekliğini bizlere tam olarak gösteren detaylı bilgiler tarafımızdan tespit edilmiştir. Bu belgelerden yola çıkarak sanatını önemli ölçüde tarihî ve gerçek olaylara dayandıran Hüseyin Raci Efendi'nin *Bedrika*'da tarihsel gerçekliği edebî bir anlatımla nasıl ortaya koyduğu irdelenerek tespit edilen bulgular aktarılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda *Bedrika*'nın olay örgüsü kısaca aktarıldıktan sonra elde edilen belgelerdeki konuyla ilgili önemli belgelere yer verilmiş ve bunların dış dünya gerçekliği ve edebî gerçeklik bağlamında mukayesesi yapılmaya çalışılmıştır. Bunun dışında Hüseyin Raci Efendi'nin eserinde göze çarpan belirgin kurgusal yapılar da açıklanarak gösterilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

- (COA) A.ŞMTZ.(04) 4-7.
(COA) HR.SFR.04.. 342-127 (12).
(COA) HR.SFR.04.. 342-127 (17-18).
(COA). HR.SFR.04.. 291/36
(COA). HR.SFR.04.. 342/127
(COA). İ.İLM. 4/14.
(COA). NFS.d. 00437/3
(COA). ŞD. 1002/56.
(COA). ŞD. 1002/56.

Kaynak Eserler

- DÜZDAĞ, M. E. (2015). *Zağra Müftüsünün Hatıraları (Târîhçe-i Vak'a-i Zağra)*, İstanbul: İz Yayıncılık.
SELÇUK B. ALGÜL M. (2017). "Hüseyin Raci Efendi'nin İlcâm-ı Hısâm ve İlzâm-ı Avâm'ı", *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume:3, Issue:4, Autumn, 2017, (168-196).
DEVELLİOĞLU, F. (2012). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitapevi Yay.

- İPEKTEN, H. (2014). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergah Yay.
- ÇIKLA, S. (2017). “Romanda Kurmaca ve Gerçeklik”, *Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*, C.2, s.121-143, İstanbul: Hece Yay.
- ECE, S. (2002). “Modern Öyküleme Teorileri Açısından Mesnevi”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.20, s. 99-105., Erzurum.
- ÇETİN, N. (2013). *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara: Öncü Kitap.
- TOSUN, N. (2017). *Doğu'nun Hikâye Kuramı*, İstanbul: Büyüyenay Yay.
- AKTAŞ, Ş. (2015). *Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metinlerin Tahlili (Teori ve Uygulama)*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yay.
- BAYRAKTAR, İ. (1992). “Bayram, İslâmî Dönem” *DİA*, C. 5, s. 259-261. İstanbul.
- GÜFTA, H. (2010). “Divan Şiirinde Vakt-i Seher” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume:3, Issue:15, s. 93-137.
- UZUN, M. İ. (1999). “Hüseyin Râci Efendi”, *DİA*, C. 19, s. 10-12, İstanbul.